

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

กรุงเทพมหานคร เป็นมหานครเมืองหลวงของประเทศไทยที่เจริญเติบโตด้วยอัตราการเพิ่มของประชากรอย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นผลมาจากการย้ายถิ่นเข้ามาอย่างมากของประชากรในทุกภาค โดยเฉพาะในระยะ 20 ปีที่ผ่านมา กรุงเทพมหานครมีการขยายตัวทางด้านแนวราบเป็นอย่างมากตามทฤษฎีการเจริญเติบโตของเมือง ซึ่งเกิดได้ 2 ลักษณะคือ การขยายออกในแนวตั้ง (upward) และการขยายออกจากจุดศูนย์กลางในแนวราบ (outward) (สุนันทา สุวรรโณคม, 2530 : 1) อันมีสาเหตุมาจากการพัฒนาในด้านการคมนาคมเป็นสำคัญ ทำให้ประชากรที่ยังประกอบอาชีพอยู่ในเขตเมืองชั้นในสามารถขับขยายออกไปตั้งที่อยู่อาศัยรอบนอกเมืองได้ ประกอบกับมีความกดดันในเรื่องราคาที่ดินในเขตเมืองชั้นใน และความกดดันในเรื่องประชากรและสภาพแวดล้อม รวมทั้งปัญหาเศรษฐกิจและสังคมต่าง ๆ ทำให้มีการอพยพย้ายถิ่นเข้าไปใช้ที่ดินในเขตชานเมืองเป็นที่ประกอบธุรกิจอุตสาหกรรม และจัดสร้างที่พักอาศัยกันเป็นอย่างมาก ประชากรมีแนวโน้มความต้องการใช้ที่ดินเพื่อเป็นที่อยู่อาศัยเพิ่มขึ้นทุกปี (กองวางแผนการใช้ที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2535)

ผลกระทบที่สำคัญ คือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของเมืองโดยภาพรวม เช่น การกระจายชุมชนที่อยู่อาศัย การกระจายกลุ่มธุรกิจการค้า กลุ่มอุตสาหกรรม เกิดปัญหาการเคลื่อนย้ายในระหว่างชุมชนต่าง ๆ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ และกลุ่มสังคม (สุนันทา สุวรรโณคม : 1)

เขตหนองจอกจัดเป็นหนึ่งในหกเขตชั้นนอก ซึ่งสำนักผังเมืองกระทรวงมหาดไทย ได้ระบุว่าเขตชั้นนอก อันได้แก่บริเวณนอกสุดของกรุงเทพมหานครเป็นบริเวณซึ่งมีประชากร อยู่ค่อนข้างเบาบาง พื้นที่ส่วนใหญ่ไว้เพื่อการเกษตรและอุตสาหกรรม เขตนี้มีพื้นที่ทั้งสิ้น 236.261 ตารางกิโลเมตร ซึ่งเป็นเขตที่มีพื้นที่มากที่สุดในกรุงเทพมหานคร ในปี 2536 มี ประชากรทั้งสิ้น 64,665 คน ความหนาแน่นของประชากร 274 คน/ตารางกิโลเมตร (รายงานจำนวนราษฎร และผู้มีสิทธิเลือกตั้งของสำนักทะเบียนเขตหนองจอก ประจำเดือน สิงหาคม 2536) โดยมีอัตราเพิ่มขึ้นจากปี 2523 ซึ่งมีความหนาแน่นของประชากรโดย เฉลี่ยประมาณ 219 คน/ตารางกิโลเมตรไม่มากนัก เขตนี้ยังเป็นเขตที่มีความหนาแน่นของ ประชากรต่ำที่สุด ทำให้มีการขยายการลงทุนในด้านต่าง ๆ รวมทั้งการใช้ที่อยู่อาศัยไปยัง เขตหนองจอกมาก ในระยะ 2-3 ปีที่ผ่านมา มีโครงการหมู่บ้านจัดสรรขนาดใหญ่หลาย โครงการเข้ามาพัฒนาที่ดินในเขตนี้ เพราะเป็นเขตที่มีศักยภาพในการพัฒนาเปลี่ยนแปลงสูง

ลักษณะภูมิประเทศของเขตหนองจอกเป็นที่ราบลุ่ม มีโครงข่ายของลำคลองหนา แน่นทั้งอุดมสมบูรณ์ ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งจะอยู่กันหนาแน่นในพื้นที่แขวง กระทุ่มรายและโคกแฝด ทั้งตามลำคลองแสนแสบ และตามเส้นทางถนนซึ่งตัดใหม่ โดย เฉพาะบริเวณใกล้เคียงกับที่ว่าการแขวงหนองจอก จะมีอาคารพาณิชย์ซึ่งใช้ประโยชน์ทั้ง ทางด้านที่อยู่อาศัยและการค้าพาณิชย์ จากการที่การคมนาคมจากศูนย์กลางของกรุงเทพฯ ไปยังเขตหนองจอกเป็นไปโดยสะดวก มีถนนชั้นดีตัดผ่านแม้แต่ในนโยบายของกระทรวง มหาดไทยซึ่งต้องการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของกรุงเทพฯ ก็ได้มีความคิดที่จะย้ายบางส่วนของเมืองหลวงออกไปอยู่ในที่โล่งจังหวัดใกล้เคียง คือในเขตป่าสงวนเสื่อมโทรมในอำเภอ สันามชัยเขตและกิ่งอำเภอท่าตะเกียบ จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งมีพื้นที่ประมาณ 2 แสน ไร่ เพราะมีระยะห่างจากกรุงเทพฯ เพียง 70 กิโลเมตร โดยจะเน้นการพัฒนาให้เป็น ศูนย์กลางพาณิชย์และอุตสาหกรรมเบาแห่งใหม่ของประเทศ และย้ายหน่วยงานราชการที่ไม่ จำเป็นต้องตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ ออกไป พร้อมสร้างที่อยู่อาศัยที่เน้นการพัฒนาคูณภาพชีวิตของ ผู้อยู่อาศัย และเขตหนองจอกอยู่ติดกับจังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นจุดที่จะเดินทางผ่านจากใจกลางเมืองออกไปยังจังหวัดฉะเชิงเทรา และมีถนนเชื่อมต่อกับเส้นทางที่ไปทางภาคเหนือ และภาคตะวันออก และเมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม 2535 ได้มีประกาศจากผังเมืองให้ ขยายความกว้างของถนนสุขุมวิท ตอนเขตมีนบุรี-หนองจอก เป็น 200 เมตรให้ชื่อ "ถนนสายปากเกร็ด-นครราชสีมา" ซึ่งจะเส้นทางออกสู่ภาคตะวันออกที่สำคัญยิ่งขึ้นในอนาคต

เขตหนองจอกแต่เดิมเป็นป่ากร้างว่างเปล่าไม่มีผู้คนอยู่อาศัย ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีพัฒนารัตนราชโกษา เป็นแม่กองจ้างชาวจีนขุดคลองขยายการคมนาคมทางน้ำ และเพื่อประโยชน์ทางด้านยุทธศาสตร์ ตั้งแต่คลองพระโขนงหรือคลองคันในปัจจุบันไปบรรจบคลองบางขนากต่อมาเปลี่ยนชื่อใหม่ เรียกว่า "คลองแสนแสบ" เมื่อขุดเสร็จทางราชการได้อพยพชาวไทยมุสลิมมาจากบริเวณเจ็ดหัวเมืองภาคใต้ให้มาตั้งรกรากทำมาหากินตามบริเวณแนวคลองแสนแสบ ทำให้หนองจอกเป็นสังคมที่มีลักษณะพิเศษ คือมีกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม ศาสนาพุทธ และศาสนาคริสต์ซึ่งอยู่บริเวณแขวงกระทู้มรายตามลำคับ (รายละเอียดดูเพิ่มในภาคผนวก ค)

นอกจากนั้น ชุมชนหนองจอกจึงเป็นชุมชนที่น่าศึกษาโดยมองได้ใน 2 ลักษณะคือ ในเมื่อแทบทุกเขตของกรุงเทพฯ ได้พัฒนาไปเป็นสภาพเขตเมือง แต่เขตหนองจอกยังยังมีลักษณะของชุมชนชนบทอยู่ ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม มีความเป็นอยู่ใกล้เคียงกับชุมชนชนบท อีกทั้งส่วนใหญ่ถึงประมาณร้อยละ 70 นับถือศาสนาอิสลาม ทำให้ชุมชนนี้มีลักษณะเฉพาะพิเศษบางอย่าง มีความแตกต่างจากชุมชนในเขตอื่น ๆ ในเมือง เช่นกรุงเทพมหานคร และหากมองต่อไป ตามทฤษฎี Law of Primate City ของ Mark Jefferson ที่ว่าเมื่อมหานครแห่งใดขยายตัวจนห่างจากเมืองใหญ่ที่มีขนาดรองลงมาหลายเท่าตัว มหานครนั้นจะยิ่งขยายตัวมากขึ้นไปทุกที โดยดึงเอาประชากรและความสำคัญเข้ามาสู่ตัวเองอย่างไม่หยุดยั้ง (วรณัฐ จิตธรรมสถาพร, 2527 : 33) ประกอบกับทฤษฎีการขยายตัวในแนวราบของกรุงเทพมหานครแล้ว จึงมองได้ว่า เขตหนองจอกซึ่งเป็นเขตหนึ่งในมหานครเช่นกรุงเทพฯ แต่มีลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรม ซึ่งคงเหลืออยู่ไม่มากในกรุงเทพมหานคร จึงเป็นจุดที่ความเจริญกำลังรุกรานเข้าไปทุกส่วนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จึงทำให้น่าที่จะได้ศึกษาลักษณะของประชาชนในเขตนี้ ผู้ที่อยู่ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของสังคมในชุมชนที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญเติบโตของเมือง ดังนั้น การศึกษาข้อมูลลักษณะทันสมัยในระดับบุคคล (Individual Modernization) ของประชาชนในเขตหนองจอกจึงจะเป็นประโยชน์และแนวทางในการวางแผนพัฒนาประเทศในอนาคต เพราะประเทศที่กำลังพัฒนาอย่างประเทศไทยที่มีชุมชนที่พัฒนาจากศูนย์กลางเมืองยังมีอีกมาก อีกทั้งเพื่อทดสอบทฤษฎีที่ว่า เมื่อมีการพัฒนาสังคมหรือการเปลี่ยนแปลงทางสังคม อันหมายถึง กระบวนการซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในโครงสร้าง (Structure)

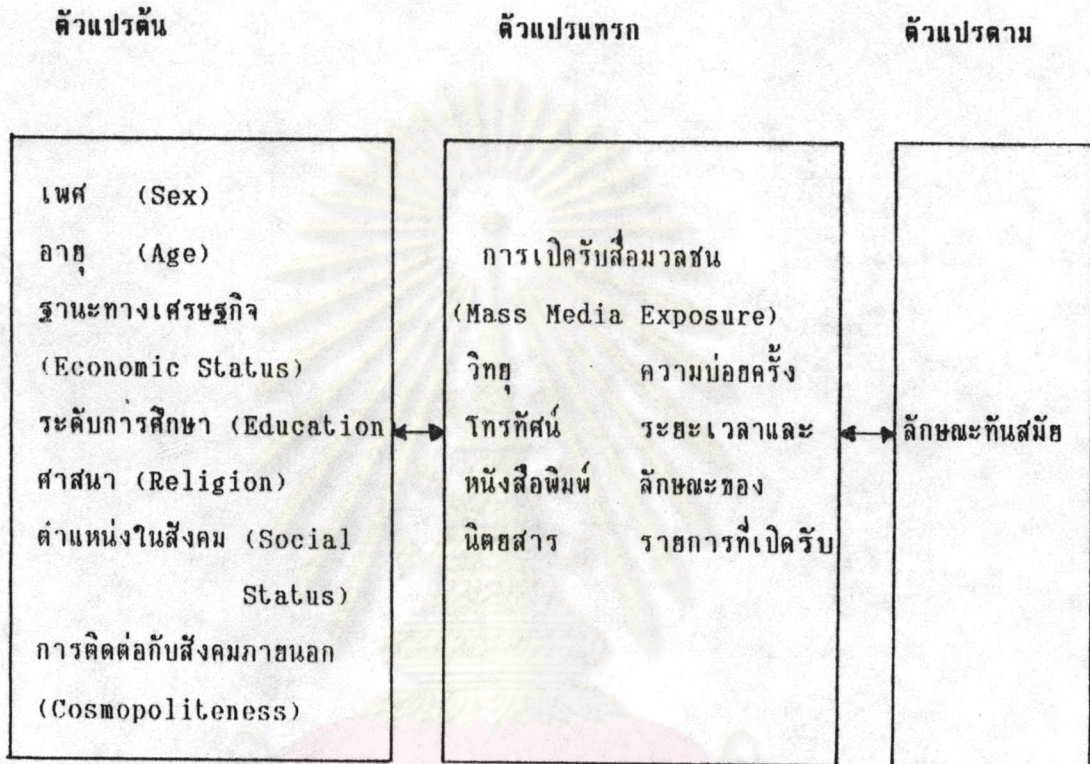
และหน้าที่ (Function) ของระบบสังคมแล้ว คนที่อยู่ในสังคมมีพฤติกรรมกาเปิดรับสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ อย่างไร และการเปิดรับสื่อมวลชนมีผลต่อระดับการพัฒนาระดับบุคคลอย่างไร

บุคคลที่มีลักษณะทันสมัยนั้น จะต้องมีคุณสมบัติทางจิตวิทยา หรือความรู้สำนึกคิดทัศนคติ หรือพฤติกรรมบางอย่างที่ทันสมัย และกระบวนการทำให้ทันสมัย (Modernization) เป็นกระบวนการสำคัญที่บุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม มาเป็นแบบที่มีลักษณะซับซ้อนยิ่งขึ้น (Moore, 1965 : 89) มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมากขึ้น และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งลักษณะทันสมัยนี้เองจะมีผลเอื้อต่อการพัฒนาสังคมและประเทศ

การวิจัยในครั้งนี้ จะเป็นการศึกษาลักษณะทางประชากรของประชาชนในเขตหนองจอก และพฤติกรรมกาเปิดรับสื่อมวลชน โดยได้นำกาเปิดรับสื่อมวลชนเข้ามาเป็นตัวแปรแทรก ตามแนวคิดที่ว่า สื่อมวลชนเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดปัจจัยหนึ่งในกระบวนการเปลี่ยนแปลงให้เป็นสมัยใหม่ (Modernization Process) เพื่อดูว่า ตัวแปรเพศ อายุ รายได้ ระดับการศึกษา ศาสนา ตำแหน่งในสังคม และการติดต่อกับสังคมภายนอกของประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตที่กำลังเปลี่ยนแปลงจะมีความสัมพันธ์กับการเปิดรับสื่อมวลชนหรือไม่ และผลที่ตามมาคือทำให้คนสามารถพัฒนาคุณลักษณะสมัยใหม่ ซึ่งจะมีผลต่อการพัฒนาในระดับประเทศต่อไป ตามที่นักวิชาการตะวันตกได้ทำการศึกษาไว้หรือไม่ โดยได้สรุปออกมาเป็นแผนภาพของงานวิจัย ดังนี้

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภูมิที่ 1   แผนภูมิของตัวแปรที่ใช้ในงานวิจัย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อทราบถึงพฤติกรรมการเปิดรับสื่อมวลชนของประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตหนองจอก
2. เพื่อทราบความสัมพันธ์ระหว่างเพศ อายุ ฐานะทางเศรษฐกิจ ระดับการศึกษา ศาสนา ตำแหน่งในสังคม และการติดต่อกับสังคมภายนอก กับ การเปิดรับสื่อมวลชน
3. เพื่อทราบความสัมพันธ์ระหว่างการเปิดรับสื่อมวลชนกับลักษณะทันสมัย
4. เพื่อทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างเพศ อายุ ฐานะทางเศรษฐกิจ ระดับการศึกษา ศาสนา ตำแหน่งในสังคม และการติดต่อกับสังคมภายนอก กับลักษณะทันสมัย

สมมติฐานการวิจัย

1. เพศ อายุ ฐานะทางเศรษฐกิจ ระดับการศึกษา ศาสนา ตำแหน่งในสังคม และการติดต่อกับสังคมภายนอกมีความสัมพันธ์ กับการเปิดรับสื่อมวลชน
2. การเปิดรับสื่อมวลชน มีความสัมพันธ์กับลักษณะทันสมัย
3. เพศ อายุ ฐานะทางเศรษฐกิจ ระดับการศึกษา ศาสนา ตำแหน่งในสังคม และการติดต่อกับสังคมภายนอก มีความสัมพันธ์กับลักษณะทันสมัย

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษากลุ่มประชาชนที่อาศัยอยู่ในอำเภอหนองจอก จังหวัดกรุงเทพมหานครเท่านั้น และเลือกศึกษาเฉพาะตัวแปรเพศ อายุ ฐานะทางเศรษฐกิจ ระดับการศึกษา ศาสนา ตำแหน่งในสังคม และการติดต่อกับสังคมภายนอก ทั้งนี้ อาจมีตัวแปรอื่น ๆ อีกที่มีความสัมพันธ์ หรือสามารถนำมาอธิบายได้ แต่เนื่องจากจุดมุ่งหมายคือการทดสอบแนวคิดที่ว่า สื่อมวลชนเป็นปัจจัยสำคัญในกระบวนการทำให้ทันสมัยของ Lerner โดยศึกษาสื่อมวลชนในฐานะตัวแปรแทรกตามแนวคิดของ Rogers จึงจะศึกษาเฉพาะตัวแปรดังกล่าวเท่านั้น

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นิยามศัพท์

1. การเปิดรับสื่อมวลชน หมายถึง ความบ่อยครั้งในการฟัง การดู การอ่านข่าวสาร รวมทั้งระยะเวลาในการฟัง ดู และอ่านข่าวสารแต่ละครั้งและลักษณะของเนื้อหาข่าวสาร รายการที่ฟัง ดู และอ่านข่าวสารจากสื่อมวลชน 4 ประเภท คือ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์รายวัน และนิตยสาร
2. อายุ จะทำการศึกษากับประชาชนในอำเภอหนองจอกที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป
3. ฐานะทางเศรษฐกิจ หมายถึง การวัดระดับเศรษฐกิจของครอบครัว โดยสังเกตจากจำนวนสิ่งของเครื่องใช้ที่มีในบ้าน
4. ระดับการศึกษา ระดับการศึกษาขั้นสูงสุด หรือระดับการศึกษาที่ได้รับในขณะนั้น
5. ตำแหน่งในสังคม หมายถึง ตำแหน่งต่าง ๆ ที่ดำรงอยู่
6. การติดต่อกับสังคมภายนอก (Cosmopolitaness) หมายถึง จำนวนครั้งที่เดินทางไปแหล่งความเจริญ เช่น ที่ว่าการเขตหนองจอก โดยจะวัดจากค่าคะแนนของจำนวนครั้งที่เดินทางไปแหล่งความเจริญในรอบ 1 เดือน ที่ผ่านมา
7. ความทันสมัย หมายถึง คุณลักษณะระดับบุคคลในการแสดงออกทางการรับรู้ (Perceiving) การแสดงออกท่าทีทัศนคติ การให้คุณค่ากับสิ่งต่าง ๆ ตามแนวคิดของ Inkeles ทั้งปัจจัยปัจจัยภายในและปัจจัยแวดล้อม (ดูรายละเอียดหน้า 25-27)

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นแนวทางในการวางแผนการใช้สื่อมวลชนเพื่อการพัฒนา โดยมุ่งเน้นที่การทำให้เป็นคนทันสมัย โดยเฉพาะในประชาชนที่อยู่ในเขตที่มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น
2. เพื่อให้ลักษณะทันสมัยในการทำนายนการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคล ที่จะเอื้อต่อการพัฒนาในระดับสังคมและระดับประเทศต่อไป
3. เพื่อทราบประสิทธิภาพของตัวแปรต่างๆ ในการทำนายลักษณะสมัยใหม่
4. เพื่อพิสูจน์ว่าทฤษฎีของนักวิชาการตะวันตก เช่น Lerner หรือ Rogers จะสามารถใช้ได้ดีกับกรณีประเทศไทยหรือไม่ ทำให้ทราบว่าชุมชนหนองจอก ซึ่งเป็นชุมชนที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป จากสังคมเกษตรกรรมไปเป็นชุมชนเมืองว่ามีผลแตกต่างไปจากทฤษฎีหรือไม่ และเนื่องจากหนองจอกเป็นสังคมที่มีลักษณะพิเศษ คือมีกลุ่มตัวอย่างที่นับถือศาสนาแตกต่างกัน ดังนั้นงานวิจัยจะช่วยให้มองเห็นอย่างกว้าง ๆ ว่า ระหว่างปัจจัยด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับความเชื่อด้านศาสนา ปัจจัยใดมีความโน้มเอียงที่จะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของบุคคลมากกว่ากัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย